

МАКТАБГА ҚАДАМ - БОЛА ШАХСИНИНГ КАМОЛ ТОПИШИ
(Фарзанди биринчи синфга бораётган ота-оналар учун маслаҳатлар)

Очилова Баҳора Мардиевна

Самарқанд вилояти Нарпай тумани 41-мактаб бошланғич синф ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10692111>

Аннотация. Ушбу мақолада боланинг мактабга бориши ва мактаб муҳитига мослашишида ўқитувчи ва ота-оналарнинг роли хусусида фикр юритилган. Шунингдек, фарзанди биринчи синфга бораётган ота-оналарга бир нечта тавсиялар келтирилган.

Калим сўзлар: мактаб, дарс, психик жараён, мослашув, тавсия.

Мактабга илк қадам бола ҳаётидаги энг муҳим ва мураккаб босқич бўлиб, ўқув йилининг бошланиши бола ҳаётини бутунлай ўзгартириб юборади. Энди бепарво ўйинлар ўрнига бола ҳар куни мактабга бориши, кун тартибига риоя қилиши, мактаб ҳаётининг янги қонунларига бўйсунуши, ўқитувчининг талабларини ва уй вазифаларни мунтазам бажариши, ўқишда яхши натижаларга эришиш учун интилиши керак.

Бу меъёрларга мослашиш вақтни талаб этади. Биринчи икки ҳафта болаларда сезиларли зўриқишни юзага келтиради. Фақатгина 5-6 ҳафтага келиб секин-аста кўникиш пайдо бўлади. Айтиш керак-ки, янги фаолият (ўқув)га киришиш боладан барча юқори психик жараёнлар (диққат, хотира, тафаккур, тасаввур, идрок)ни янги даражада ташкил этишни талаб этади.

Боланинг мактабга бориши ўз-ўзидан бу даражани пайдо бўлишини таъминламайди. Бу жараён секин-аста ривожланади, яъни диққатнинг ҳажми кенгаяди, унинг тақсимланиши яхшиланади, ёрқин ҳиссий воқеа-ҳодисаларни ихтиёрсиз равишда хотирада сақлаб қолиш ихтиёрий тарзга айланади. Кўрғазмали-образли тафаккур мантикий тафаккурга айланади.

Бу жараёнда жуда кўп нарса биринчи синф ўқувчисининг ота-оналарига боғлиқ. Боланинг мактаб ҳаётига жиддий муносабатда бўлиш, боланинг ютуқлари ва муваффақиятсизликларига эътиборли бўлиш, унинг мақсадга эришиш учун ҳаракат ва интилишларини рағбатлантириш, ҳиссий қўллаб қувватлаш зарур.

Боланинг ўз фаолияти аҳамиятли эканлигини ҳис этиши ўз-ўзига баҳонинг ва ўзига ишонч ҳиссининг юқори бўлишига хизмат қилади. Ўзига ишонч ҳисси ўқишдаги муваффақиятнинг гаровидир! Болани макташдан кўркманг, унинг кичкинагина ютуғидан ҳам хурсанд бўлинг! Шунини унутмангки, бола ўзига катталар унга қандай муносабатда бўлишса, шундай муносабатда бўлади. Фикримизнинг далили сифатида Сизнинг ҳукмингизга қуйидаги сўровномани ҳавола этамиз.

«Ота-оналарни болаларга муносабати» тест сўровномаси

Кўрсатма. Ҳар бир таъкидни диққат билан ўқиб чиқинг. Агар таъкидга рози бўлсангиз “+” белгиси, Агар норози бўлсангиз “-” белгисини қўйинг. Саволларга чин дилдан жавоб беришга ҳаракат қилинг. Тўғри ёки нотўғри жавоблар бўлмайди.

1. Ўйлайманки, ота-оналар ўз фарзандлари нимани ўйлаётганлигини билишлари зарур.

2. Одатда, ота-оналар бола шахсига бўлган хурматни ўз ҳаракатларида намоён эта олмайдилар.
3. Ота-оналар, кўпинча ўз фарзандларидан ғазабланадилар.
4. Баъзида ота-оналар фарзандларига раҳбар-хизматчи муносабатида бўладилар.
5. Баъзида ота-оналар ўз фарзандларининг ҳолига ачинадилар.
6. Баъзида менинг болам менинг аччиғимни чиқариш учун ўзини атайин ёмон тутаётганга ўхшайди.
7. Менинг болам ҳамма ёмон нарсаларни "губка" сингари шимиб олаётганга ўхшайди.
8. Болага жуда талабчан бўлиш керак, шундагина ундан виждонли одам чиқади
9. Фарзандимнинг дўстларининг уйимизга меҳмон бўлиб келишлари менга ёқади.
10. Таниш-билишларим орасида болалар ҳақида гап кетганда, мен ўзимни ноқулай ҳис қиламан, сабаби менинг фарзандим мен ҳоҳлаганчалик ақлли ва қобилиятли эмас.
11. Фарзандимнинг ўсаётгани ва улғаяётганидан ачинаман, унинг кичкиналигини энтикиб эслайман.
12. Фарзандимнинг ҳаётда мен эриша олмаган нарсаларга эришишини орзу қиламан.
13. Оилавий қарорлар қабул қилишда боланинг фикрини ҳам инобатга олиш зарур.
14. Фарзандим билан жанжаллашиб қолганимда, кўпинча унинг ўзича ҳақлигини тан оламан.
15. Болалар ота-оналар ҳам хато қилишлари мумкинлигини барвақт билиб оладилар.
16. Кўпчилик ота-оналар ўз фарзандларининг дид ва ҳоҳишларини агар улар ўзлариникига тўғри келмаса, инобатга олмайдилар.
17. Фарзандимнинг инжиқликларини асосий сабаби дангасалик ва ўжарлик деб билламан.
18. Агар таътил бола билан ўтса, мазза қилиб дам олиш қийин.
19. Баъзида менга фарзандим ҳеч бир яхши нарсага ярамайдиган бўлиб кўринади.
20. Катталар одатда аразловчанлик, кўз ёши ва қайсарликнинг ҳақиқий сабаблари мавжудлиги ҳақида ўйламайдилар.
21. Бола тарбияси - доимий асаббузарликлардан иборат.
22. Болаликдаги қатъий интизом кучли характерни ривожлантиради.
23. Менинг фарзандим бирор нарсани мустақил қила олмайди, қилганда ҳам бу иш кўнгилдагидек чиқмайди.
24. Менинг фарзандим қийинчиликларга мослашмай вояга етаётганлиги мени хавотирга солади.
25. Фарзандим менга қандай бўлса шундайлигича ёқади.
26. Баъзан ҳаёт ота-оналарни шамоллаган болага дори бериб, мактаб ёки боғчага жўнатишга мажбур қилади.
27. Бола унинг ота-онасига ёққан болалар билан дўстлашиши мақсадга мувофиқ.

Натижалар таҳлили

Ҳар бир калит билан тўғри келган жавоб учун бир балл қўйилади. Сўнг баллар ҳар бир шкала учун алоҳида ҳисоблаб чиқилади.

«Қабул қилинган-хўрланган»: 2+, 3+, 6+, 10+, 16+, 17+, 18+, 19+, 20+, 20+, 21+, 24+, 25+;

«Кооперация»: 4+, 13+, 14+, 15+; ва 6-, 8-, 16-;

«Авторитар гиперижтимоийлашув»: 1+, 8+, 12+, 22+, 26+; ва 10-, 27-;

«Кичик омадсиз»: 5+, 7+, 10+, 11+, 14+, 16+, 23+, 27+; ва 24-.

«Қабул қилинган - хўрланган» шкаласи - максимал йиғинди 13 балл

Агарда синалувчи 0 дан 4 баллгача тўпласа, у ҳолда катталарга (ота-онага) бола қандай бўлса, шундайлигича ёқади. У ҳар бир боланинг индивидуаллигини ҳурмат қилади ва ёқтиради. Катталар кўп вақтларини болалар билан ўтказишга ва уларнинг режа ва қизиқишларини қабул қилишга ҳаракат қиладилар.

Агарда синалувчи 4 ва ундан юқори балл тўпласа, бунда у болаларни тартибсиз, омадсиз, мослаша олмайдиган, деб қабул қиладилар. Кўп ҳолатларда катталар болаларга нисбатан асабийлашиш, агрессивликни ҳис қилади. Умуман олганда, болаларга ишонмайди ва бола шахсига ҳурмат билан қарамайдилар.

8 баллдан юқори балл тўпланган ҳолатлар шундан далолат берадики, ота-оналар болаларига нисбатан муносабатларидаги ўзининг ҳатти-ҳаракатлари, изоҳлари ва тарбияланувчи шахсига ҳурмат муносабатларини билдиришда қийинчиликни ҳис қиладилар. Бунда катталарни болаларга нисбатан интеграл, эмоционал муносабат хусусиятлари механизмини коррекция қилиш муҳим ҳисобланади.

«Кооперация» шкаласи - максимал йиғинди 7 балл.

Агар синалувчи мазкур шкала бўйича 5-7 балл тўпласа, бунда катталар болаларнинг режа ва ишлари билан қизиқади, болаларни қўллаб-қувватлаб, ҳамдардлик билдиришга ҳаракат қиладилар.

У болаларни интеллектуал ва ижодий қобилиятларини юқори баҳолаши ва фарзандлари учун ғурур ҳиссини ҳис қилиши мумкин. Катталар болаларнинг ташаббуси ва мустақиллигини рағбатлантириб, улар билан ўзларини тенг кўриб, ишониб, баҳсли саволларда уларни фикрларини қабул қилишга қодир.

Агар синалувчи 4 балл ва ундан паст балл тўпласа, бу боланинг ёлғизлигидан далолат беради.

«Авторитар гиперижтимоийлашув» шкаласи - максимал йиғинди 7 балл.

Агар синалувчи 0 дан 3 баллгача тўпласа, бу меъёрни билдиради. Агар синалувчи 3 дан юқори балл тўпласа, бу муносабатларда авторитаризм борлиги яққол кўринади. Катталар болалардан сўзсиз итоат ва тартиб-интизомни талаб қиладилар. Улар болаларга ўз қарорини синдиришга, лекин уларнинг фикрини ҳам қабул қилишга интилади.

Болалар томонидан қилинган ўзбошимчаликни жазолайдилар. Катталар болаларни ижтимоий муваффақиятга эришишини кўзлаган ҳолда улардан ижтимоий муваффақиятни талаб қилиб, шахсий ривожланиш билан қизиқмайдилар. Бунда улар болаларнинг индивидуал қобилиятлари, одатлари, фикрлари ва ҳис-туйғуларини яхши биладилар.

«Кичик омадсиз» шкаласи - максимал йиғинди 9 балл.

Агар синалувчи 2 балл тўпласа, бу меъёр ҳисобланади.

3 ва ундан юқори балл катталарнинг йўналишини характерлаб, бунда катталар болада шахсий ва ижтимоий етукликни кўрмайдилар. Бу эса инфантилликка олиб келади. Катталар болани ўзини ёшига нисбатан кичикроқ ёшда кўрадилар.

Боланинг қизиқишлари, фикрлари ва ҳис-туйғулари болаларча, жиддий бўлмаган ҳолда қабул қилинади. Болалар мослашмаган, муваффақиятсиз, салбий таъсирларга берилувчан деб тасаввур қилинади. Катталар болаларга, уларнинг муваффақиятчилигига ва

бирор бир ишни бажара олиш қобилиятига ишонмайдилар. Шу муносабат билан улар болаларни ҳатти-ҳаракатларини қатъий назорат қилиб, режалаштирадилар.

Агар синалувчи 8-9 балл тўплаган бўлса, унда катталар болаларнинг ёш ва индивидуал имкониятларига бўлган ноадекват эмоционал муносабатлари ҳақида мулоҳаза юритишлари лозим.

Шу билан бирга биринчи синф ўқувчисининг ота-оналарига куйидаги коидаларни тавсия этган бўлар эдик.

1-қоида.

Болани бир вақтнинг ўзида ҳам биринчи синфга, ҳам бирон-бир спорт секцияси ёки тўгаракка берманг. Чунки, мактаб ҳаётининг бошланиши олти –етти ёшли бола учун оғир стресс ҳисобланади. Агар болада сайр қилиш, ўйнаш, дам олиши ва дарсларни шошмасдан тайёрлаши учун имконияти етарли бўлмаса, унинг саломатлигида муаммолар юзага келиши ва бунинг оқибатида невроз бошланиши мумкин.

Агар фарзандингизнинг мусиқа ёки спорт билан шуғуланишини унинг тарбияси учун муҳим деб ҳисобласангиз, ушбу машғулотларни уни мактабга беришдан бир йил аввал ёки 2-синфдан бошлаганингиз маъқул.

2-қоида.

Шуни ёда тутиш керакки, 6-7 ёшли бола ўз диққатини фақатгина 10-15 дақиқага сафарбар эта олади. Шунинг учун бола билан дарс тайёрлаётганингизда унга ҳар 10-15 дақиқада, машғулотдан чалғитган ҳолда, жойида 10 марта сакраш, мусиқа остида рақсга тушиш, югуриш каби машқларни бажартириш лозим.

Уй вазифаларни бажаришни ёзув дарсларидан бошлаш мақсадга мувофиқ. Ёзма топшириқларни оғзаки топшириқлар билан алмаштириб бажариш ҳам мумкин. Уй вазифаларни бажартириш учун вақт бир соатдан ошмаслиги керак.

3-қоида.

Кўриш аъзоларидан юқори диққатни талаб этадиган телевизор кўриш, компьютер ўйинлари ва бошқа машғулотлар кунига бир соатдан ошмаслиги лозим. Бу хулосани окулист ҳамда невропатолог шифокорлар ҳам алоҳида таъкидлайдилар.

Бир неча қисқа маслаҳатлар.

-боланинг ютуқларини эмас балки уни қандай бўлса шундайлигича яхши кўришингизни доимо фарзандингиз ҳис этсин;

-ҳеч қачон болага бошқалардан ёмонроқсан деб айта кўрманг, уни бошқа болалар билан таққосламанг;

-боланинг ҳар бир саволига имкон қадар рост ва сабр билан жавоб бериш лозим;

-ҳар куни фарзандингиз билан ёлғиз қолиш учун вақт ажратишга ҳаракат қилинг;

-болани фақатгина тенгдошлари билангина эмас балки катталар билан ҳам эркин ва бемалол мулоқот қила олишга ўргатинг;

-у билан ғурурланишингизни таъкидлашдан уялманг;

-болага нисбатан ўз ҳиссиётларингизни баҳолашда ростгўй бўлинг;

-болага ҳар доим рост гапиринг, агар бу сиз учун фойдасиз бўлса ҳам;

-болани айби учун жазоламоқчи бўлсангиз (масалан, бирор бир нарсани синдириб қўйса ёки кийимини ифлос қилиб келса) унга айна вақтдаги айби учун танбеҳ беринг;

-куч билан болага таъсир ўтказманг, мажбур қилиш боланинг маънавий тарбиясига, шахсини ривожланиши учун салбий таъсир кўрсатади;

-болангиз хато қилишга ҳақли эканлигини тан олин;

-боланинг ёдида фақат бахтли онлар муҳрланиб қолишига ҳаракат қилинг;
-катталар болага қандай муносабатда бўлишса, бола ҳам ўзига худди шундай муносабатда бўлади;

-ҳеч бўлмаганда баъзи-баъзида боланинг ўрнига ўзингизни қўйиб кўринг, ана шундагина болага қандай муносабатда бўлишингизни англаб етасиз.

Фарзандларимизнинг тарбиясига салбий ва ижобий таъсир этадиган қуйидаги фикрларга кундалик турмушимизда амал қилсак, келажак авлоднинг мустақил фикр эгаси, маънан ва ақлан баркамол бўлиб етишишига, давлат ва жамиятимизнинг равнақиға муносиб ҳисса қўшишиға эришамиз.

Болалар яшашни ҳаётдан ўрганадилар.

Агар бола мунтазам танқид қилинса, у нафратға ўрганади.

Агар бола адоват(ёвгарчилик, зидлик, хусумат) муҳитида яшаса у тажовузкорликка ўрганади.

Агар бола мунтазам мазах қилинса, у индамас, одамови бўлиб қолади.

Агар бола фақат танбеҳ эшитиб катта бўлса, унинг ўзига ишончи йўқолади.

Болалар яшашни ҳаётдан ўрганадилар.

Агар бола сабр-тоқат муҳитида катта бўлса, у бошқаларни фикрини ҳурмат қилишға, улар билан муросада бўлишға ўрганади.

Агар боланинг фикрини ҳам тез-тез инобатға олиб турилса, унинг ўз-ўзига бўлган ишонч ҳисси ортади.

Агар бола тез-тез мақтаб турилса, унда миннатдорлик ҳисси шаклланади.

REFERENCES

1. О.Хасанбоева, Д. Холиков ва бошқалар. Оила педагогикаси. Тошкент. 2007 йил.
2. www.ziyonet.uz, www.aim.uz.